

УДК 339.564.2

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬО-ТОРГОВЕЛЬНИХ
ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ І КРАЇНАМ БЛИЗЬКОГО СХОДУ І
АФРИКИ**

DOI 10.32782/2224-6282/151-7

JEL: F10, O52, O53, O55

Омран Х.*Київський національний торговельно-економічний університет*

В статті проаналізовано стан зовнішньоторговельних відносин України з країнами Близького Сходу і Африкою та напрями їхнього зростання. На основі аналізу глобальних факторів впливу на зовнішню торгівлю визначено регіон Близького Сходу та Африки як один із найбільш перспективних для диверсифікації експортно-імпортних потоків. Аналіз індексу конкурентоспроможності та показників зовнішньої торгівлі країн, що розвиваються, дозволяє зробити припущення, що в наступному десятилітті країни цього регіону зможуть зберегти темпи економічного і соціального розвитку та сформувати нові точки зростання світової економіки. Розглянута експортна структура за країнами та товарними групами дозволяє визначити поточну ситуацію та резерви для зростання. Аналіз товарної структури експорту доводить його переважно сировинну орієнтацію. Визначено, що основними експортоорієнтованими секторами є аграрно-промисловий, металургійний, видобувний та лісовий, але провідними є перші два (експорт пшениці, соняшнику та металургійної продукції). На основі узагальнення міжнародного досвіду сприяння експорту визначено провідні підходи, серед яких основою є створення системи інституційної підтримки, яка забезпечується відповідними урядовими і підприємницькими структурами. Запропоновано умови для підвищення конкурентоспроможності української продукції на цільових ринках регіону, а саме формування комплексної стратегії просування експорту, формування відповідної системи підтримки національних виробників, створення діючої системи моніторингу перспективних ринків збуту та доцільність більш активного впровадження методів економічної дипломатії, серед яких виокремлено: моніторинг світових ринків товарів і послуг, участь у міжнародних виставках і торговельних місіях, проведення урядових і бізнесових переговорів, надання інформаційної підтримки, проведення досліджень цільових ринків. Перспективами подальших досліджень в цьому напрямі є визначення теоретичних і практичних передумов створення стратегії просування експорту товарів та послуг на ринках Близького Сходу і Африки.

Ключові слова: експортний потенціал; Близький Схід та Північна Африка; Суб-Сахарська Африка; конкурентоспроможність; товарні позиції

UDC 339.564.2

**PROSPECTS FOR THE FOREIGN TRADE DEVELOPMENT
RELATIONS BETWEEN UKRAINE, THE MIDDLE EAST AND
AFRICA COUNTRIES**

DOI 10.32782/2224-6282/151-7

JEL: F10, O52, O53, O55

Omran H.*Kyiv National University of Trade and Economics*

The state of Ukraine foreign trade relations with the Middle East and Africa countries and directions of their growth have been analyzed. The Middle East and Africa region has been identified as one of the most promising for diversification of export-import flows based on an analysis of global factors influencing foreign trade. The analysis of the Global Competitiveness Index and foreign trade indicators of developing countries allows to make suggestions that in the next decade countries of this region will be able to maintain the pace of economic and social development and to form new growth points of the world economy. The considered export structure by countries and commodity groups allows to determine the current situation and reserves for growth. The analysis of exports commodity structure proves its mainly raw material orientation. It is determined that the main export-oriented sectors are agrarian, metallurgical, mining and forestry sectors, but the leading are first two (exports of wheat, sunflower and metallurgical products) are the leading ones. Leading approaches have been identified on the basis of generalizing international experience in export promotion, among which the basis is the establishment of a system of institutional support provided by appropriate governmental and business entities. The conditions for increasing of Ukrainian goods and services competitiveness in the target markets of the region are proposed. The conditions for increasing the competitiveness of Ukrainian products in the region target markets are proposed, namely the formation of a comprehensive export promotion strategy, the formation of an appropriate system for the national producer's support, the creation of an effective monitoring system for promising markets and the feasibility of the economic diplomacy tools more active implementation. The economic diplomacy tools include: monitoring of world markets for goods and services, participation in international exhibitions and trade missions, conducting government and business negotiations, providing information support, conducting targeted market research. Prospects for further research in this area are to identify theoretical and practical prerequisites for creating the promoting the export of goods and services strategy in the Middle East and Africa region.

Keywords: export potential; Middle East and North Africa; Sub-Saharan Africa; competitiveness; commodity positions

Актуальність. Зростання ефективності зовнішньоторговельної політики є можливим завдяки створенню і реалізації економічної

стратегії, яка відповідає потребам часу і сформована із урахуванням майбутніх змін. Із збільшенням кількості факторів, які визначають обсяги та структуру експортно-імпортних операцій між країнами, глобальними економічними процесами та можливістю сповільнення темпів економічного розвитку та значним впливом зовнішніх чинників на економічні зв'язки України постає доцільність переглянути основні підходи до управління системою зовнішньоекономічних відносин та створенню нових, діючих інструментів.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що основними аспектами, які формували напрями економічних досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців були: розвиток інтеграційних процесів між країнами регіону, визначення потенціалу економік, торговельна політика країн, розширення участі країн у міжнародних організаціях (перш за все, Світової організації торгівлі). Провідними дослідниками за напрямом дослідження є В. Сіденко, Г. Дугінець, Н. Резнікова, С. Анкаві, С. Сібіан, В. Ляшенко, Н. Осадча та інші. Разом із тим, подальшого дослідження потребують питання визначення ефективної стратегії розвитку зовнішньоторговельних зв'язків.

Метою статті є дослідження перспектив розвитку економічних відносин України із країнами Близького Сходу і Африки та визначення основних пріоритетів.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах зростаючих економічних і технологічних дисбалансів, посиленні протекціоністських заходів у міжнародних торговельних відносинах, збільшенні впливу неекономічних факторів на глобальні процеси, поступового сповільнення економічного зростання в провідних економіках актуалізується доцільність перегляду економічної стратегії розвитку України та визначення ефективної зовнішньо-торговельної політики. Формування точок зростання визначає вектор розширення зовнішньо-торговельної діяльності і нові підходи до вимірювання торговельної політики.

Згідно дослідження «Перспективи входження України у ринки висхідних країн», на зміну векторів зовнішньої торгівлі матимуть найбільший вплив наступні глобальні фактори:

- зростання доходів та відповідна еволюція споживчих уподобань населення країн, що розвиваються; культурна глобалізація, яка призводить до уніфікації споживчих уподобань та «експорту» стандартів «суспільства споживання».

- «низький старт» більшості країн «третього світу» (а також входження до цієї когорти країн з нижчим рівнем доходу), зі збереженням значного недоспоживання обумовлює в середньостроковій перспективі випереджаючі темпи зростання попиту на харчові продукти.
- країни, що розвиваються, мусять концентруватися здебільшого на надолуженні відставання в рамках індустріальної моделі – до цього спонукає специфіка зростаючого внутрішнього та зовнішнього (насамперед регіонального) попиту. Між тим, індустріальний розвиток відбуватиметься у країнах, що розвиваються, синхронно із надолуженням «цифрового розриву»[1, с. 72].

Відповідно, зростання впливу вищенаведених факторів у короткостроковому та довгостроковому горизонтах планування зовнішньоекономічної політики може мати втілення у визначення системи підтримки експорту. Створення ефективної системи підтримки експорту зумовлює визначення потенційних ринків та їхніх можливостей до розширення. Перелік традиційних та усталених напрямів торговельного співробітництва національних акторів зовнішньоекономічної діяльності потребує значного перегляду. Він може бути доповнений зростаючими ринками країн Близького Сходу та Африки.

За індексом конкурентоспроможності, який щорічно складається Всесвітнім економічним форумом, найбільше зростання індексу у 2019 р. було продемонстровано двома регіонами: Близький Схід і Північна Африка (2,77 %) та Суб-Сахарська Африка (2,35%), що продовжує тренд зростання ролі цих регіонів серед інших країн, що розвиваються. Темпи зростання країн Суб-Сахарської Африки, за даними Світового Банку, у період з 2010 по 2018 рр., були на рівні 4 % в середньому. У відповідному періоді у країнах Близького Сходу та Північної Африки цей показник склав 3,67 % (рис. 1).

Відповідно, зростання економічного і соціального потенціалу цих регіонів формує нові економічні і соціальні умови в країнах, закріплює їх місце в глобальних економічних процесах шляхом включення у ланцюги вартості та стимулює перегляд стандартів та умов життя і зміни у процесах врядування суспільних сфер.

Регіональними лідерами в країнах Близького Сходу і Північної Африки за Індексом конкурентоспроможності 2019 року є Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) – 25 місце, Катар – 29 місце та Саудівська Аравія

– 36 місце, останню позицію в цьому регіоні займає Ємен – 140 місце (рис. 2).

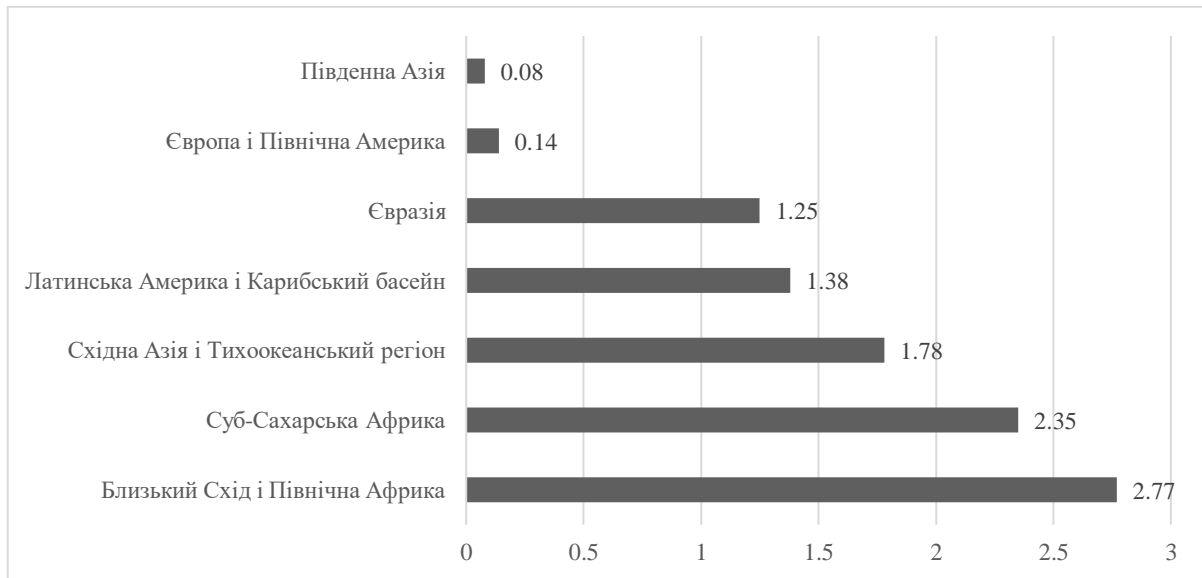

Рис. 1 Індекс конкурентоспроможності за регіонами світу, зміни 2018-2019 рр., %
Джерело: складено автором за [2]

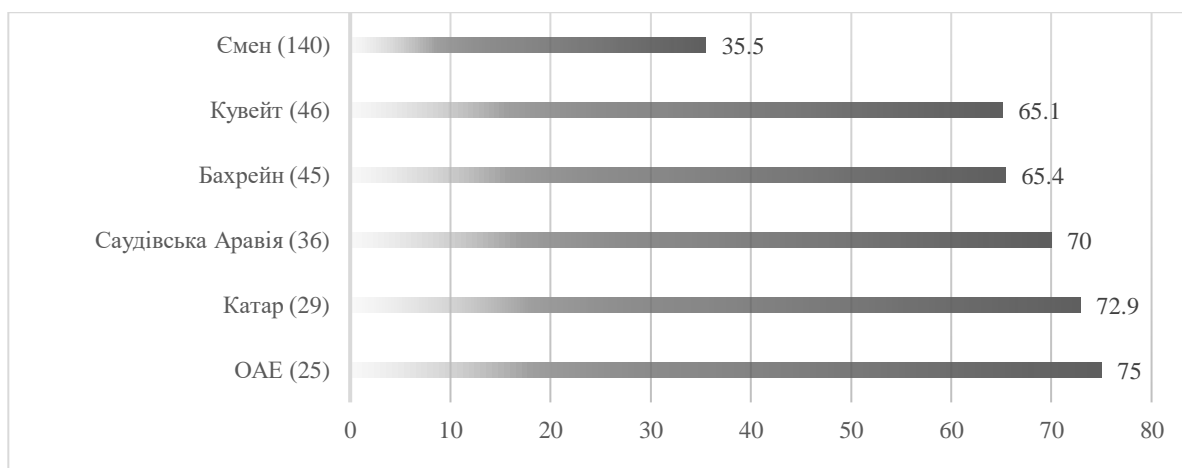

Рис. 2 Індекс конкурентоспроможності в країнах Близького Сходу і Північної Африки, 2019

Джерело: складено автором за [2]

Основою економічного розвитку цієї групи країн є світове лідерство у енергетичному секторі та стабільність інститутів. Країни успішно диверсифікують структуру економіки, розширюючи перелік галузей у неенергетичній сфері, розбудовують економіку знань, активно створюючи інновації, та розбудовують інфраструктуру з метою закріплення свого місця у світових торговельних потоках.

Регіональними лідерами в країнах Суб-Сахарської Африки за Індексом конкурентоспроможності 2019 року є Маврикій – 52 місце, Південна Африка – 60 місце та Сейшели – 76 місце, останню позицію в

цьому регіоні займає Чад – 141 місце (рис. 3). Країни цієї групи за своїм економічним і соціальним потенціалами значно відрізняються, але структура господарства переважно є аграрно-індустріальною. Одним і провідних трендів соціально-економічного розвитку цього регіону є стрімкі темпи урбанізації (за прогнозами ООН, 6 з 43 глобальних міст світу (населення яких перевищує 10 млн. осіб), будуть знаходитись саме на цій території, що обумовить зміни у споживчих уподобаннях та концентрацію економічної активності в міських агломераціях.

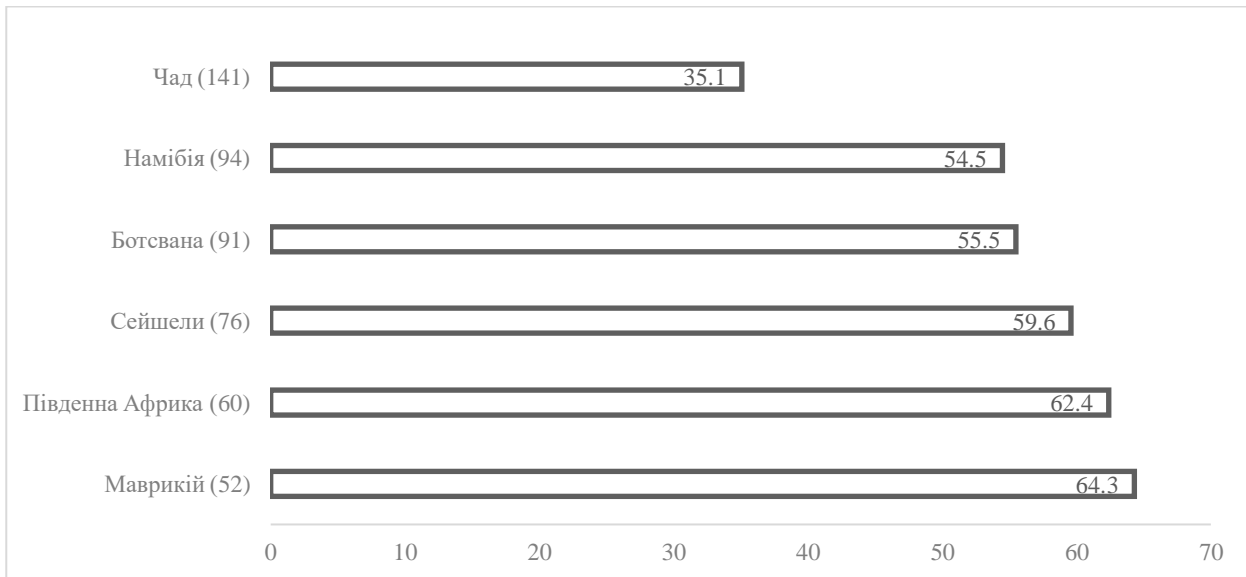

Рис. 3 Індекс конкурентоспроможності в країнах Суб-Сахарської Африки, 2019
Джерело: складено автором за [2]

Таким чином, основною метою політик економічного розвитку країн Близького Сходу є диверсифікація економіки і розвиток регіональних інтеграційних зв'язків, що пов'язано із високою залежністю від експорту нафтопродуктів і невисокими темпами розвитку внутрішніх ринків країн [3]. Країни Африки орієнтовані на збільшення участі у міжнародній внутрішньорегіональній торгівлі (про що говорить створення Африканської континентальної зони вільної торгівлі, ратифікація і реалізація якої значно збільшить місткість внутрішніх ринків країн), але у своїх експортних стратегіях переважно орієнтовані на збільшення експорту сировини та напівфабрикатів. Несприятливі умови для ведення сільського господарства та низька інноваційна спроможність в середньому по країнах створює додаткові можливості для просування та експорту українських товарів на ці ринки.

Аналіз показників міжнародної торгівлі в країнах, що розвиваються за регіонами світу, згідно даних СОТ, свідчить про найвищі темпи зростання у 2017-2018 роках. В країнах Африки на 18 і 24%, в країнах

Близького Сходу на 15 і 21 % відповідно за показниками експорту, що демонструє суттєве збільшення внеску країн регіону у глобальні торговельні процеси та розширення економічного та торговельного потенціалу (табл. 1).

Таблиця 1 – Торгівля товарами в країнах, що розвиваються за регіонами

	Експорт					Імпорт				
	Value	Доля у світовому експорті		Щорічна зміна, %		Value	Доля у світовому імпорті		Щорічна зміна, %	
	2018	2017	2018	2017	2018	2018	2017	2018	2017	2018
Країни, що розвиваються	8223	43,2	43,5	12	11	7974	40,7	41,1	13	12
Латинська Америка	1086	5,8	5,7	12	9	1122	5,8	5,8	8	11
Європейські країни, що розвиваються	205	1,1	1,1	11	9	279	1,6	1,4	17	-1
Африка	479	2,4	2,5	18	14	574	2,9	3,0	6	11
Близький Схід	1140	5,5	6,0	15	21	737	4,2	3,8	3	1
Азійські країни, що розвиваються	5314	28,4	28,1	11	9	5262	26,2	27,1	16	14
Світ	18919	100,0	100,0	11	10	19394	100,0	100,0	11	10
Розвинуті країни	10056	53,8	53,2	9	9	10984	57,1	56,6	9	9
СНД, включаючи асоційованих та колишніх членів	640	3,0	3,4	25	24	435	2,3	2,2	22	8

Джерело: [4]

Відповідно, формування пріоритетних напрямів розвитку зовнішньоторговельної співпраці України створює нові виклики для основних акторів. Темпи економічного і соціального розвитку провідних африканських і близькосхідних країн свідчать про подальше зростання ринків цих країн та підвищення їх ролі у глобальних економічних процесах.

Торговельне сальдо з країнами регіону є позитивним, загальний обсяг торгівлі в 2018 р. склав 9,7 млрд. доларів (таб.2, 3).

Загальний обсяг експорту в країнах Суб-Сахарської Африки склав у 2018 році 1,1 млрд дол. США (доля у загальному експорті України – приблизно 2 %), який скоротився у порівнянні з 2013 роком на 4,3 %.

Таблиця 2 – Експорт з в країни Близького Сходу і Африки у 2016-2018, млн. дол. США

Суб-Сахарська Африка (53 країни)						
№	2018		2017		2016	
1	Сенегал	198	Нігерія	150	Ефіопія	144
2	Нігерія	157	Судан	113	Нігерія	133
3	Ефіопія	84,1	Мавританія	111	Сенегал	73,2
4	Гана	70,9	Сенегал	95,2	Південна Африка	39,4
5	Кенія	70,4	Південна Африка	94,1	Судан	32,5
Близький Схід та Північна Африка (21 країна)						
1	Єгипет	2,7 млрд.	Єгипет	2,9 млрд.	Єгипет	2,2 млрд.
2	Саудівська Аравія	623	Саудівська Аравія	575	Саудівська Аравія	659
3	Ірак	607	Алжир	564	Іран	648
4	Ізраїль	577	Ліван	506	Ліван	362
5	ОАЕ	514	Ірак	442	Ірак	343

Джерело: складено автором за [5]

Таблиця 3 – Експорт в країни Близького Сходу і Африки за товарними групами у 2016-2018, млн. дол. США

Суб-Сахарська Африка (53 країни)						
№	2018		2017		2016	
1	Метали і мінерали	586	Сільськогосподарська продукція	674	Сільськогосподарська продукція	325
2	Сільськогосподарська продукція	517	Метали і мінерали	415	Метали і мінерали	310
3	Горючі корисні копалини	4,9	Горючі корисні копалини	12,2	Горючі корисні копалини	49,9
4	Продукція лісового господарства	2	Добрива	6,1	Добрива	16,6
5	Добрива	205 тис.	Продукція лісового господарства	1,6	Продукція лісового господарства	1,4
Близький Схід та Північна Африка (21 країна)						
1	Сільськогосподарська продукція	4,5 млрд.	Сільськогосподарська продукція	4,4 млрд.	Сільськогосподарська продукція	4,4 млрд.
2	Метали і мінерали	3,3 млрд.	Метали і мінерали	2,8 млрд.	Метали і мінерали	1,7 млрд.
3	Горючі корисні копалини	61,4	Горючі корисні копалини	36,6	Горючі корисні копалини	29,7
4	Продукція лісового господарства	50,7	Добрива	29,4	Добрива	20,9
5	Добрива	3,8	Продукція лісового господарства	5,2	Продукція лісового господарства	12,5

Джерело: складено автором за [5]

Найбільше зростання експорту було з наступними країнами у порівнянні з 2013 роком: Сомалі (131%), Габон (130%), Гамбія (63 %), Ангола (28%), Камерун (23%). Але, відбулось скорочення до найбільших економік регіону, а саме Південної Африки, Ефіопії, Нігерії. Найбільшими імпортерами української продукції у 2018 р. були: Сенегал (198 млн. дол. США), Нігерія (157 млн. дол. США), Ефіопія (84,1 млн. дол. США), Гана (70,9 млн. дол. США), Кенія (70,4 млн. дол. США).

Загальний обсяг експорту в країнах Близького Сходу і Північної Африки складав у 2018 році 7,9 млрд. дол. (доля у загальному експорті України – приблизно 13 %), який скоротився у порівнянні з 2013 роком на 1,7 %. Спостерігається стрімке збільшення експорту у порівнянні з 2013 р. в Катар (41%), Ємен (40%), Палестинська автономія (32 %), Алжир (29%), Ізраїль (9,6%). Найбільшими імпортерами української продукції у 2018 р. були: Єгипет (2,7 млрд. дол. США), Саудівська Аравія (623 млн. дол. США), Ірак (607 млн. дол. США), Ізраїль (577 млн. дол. США), ОАЕ (507 млн. дол. США).

У товарному розрізі лідируючі позиції займає продукція металургійної галузі (чорні та кольорові метали), аграрно-промислового комплексу (зернові, насіння соняшнику, м'ясо, молочні продукти, цукор), видобувних галузей (вугілля, нафта, газ), лісової (вироби з деревини, деревне вугілля), та хімічної (добрива) галузей. Найбільшого скорочення серед експортних позицій у період з 2013 по 2018 роки в країнах регіону зазнала продукція хімічної галузі, експорт добрив скоротився на 75 % і 47 % відповідно, що обумовлено подорожчанням собівартості їх виробництва (перш за все, підвищенням цін на газ). На другому місці продукція видобувної галузі – 13 % і 29 %, а саме: вугілля – 3,2 млн. і 36,8 млн., продукти нафтопереробки – 1,7 млн і 16,1, газ – 59 млн. і 2,7 млн. дол. США відповідно.

Продукція аграрно-промислового комплексу продовжує закріплювати свої позиції на всіх ринках регіону, але ці досягнення можливі через нарощення експорту пшениці (орієнтовно 4 млрд. дол. США в 2018 р.) та соняшника (орієнтовно 2 млрд. дол. США в 2018 р.). Зазначимо, що до переліку найбільших імпортерів продукції агропромислової продукції на рівні із Індією, Китаєм, Нідерландами серед країн регіону входять Єгипет та Саудівська Аравія.

Метою співпраці України із країнами Близького Сходу і Африки є подальше розширення експортно-імпортних позицій і створення сталих економічних, дипломатичних і соціальних зв'язків між країнами.

Українські компанії беруть активну участь у різних торговельних виставках і місіях, які організовуються у країнах вищезазначених регіонів. Серед торговельних виставок на Близькому Сході, можемо відмітити Gulfood 2018 для виробників харчової продукції, та Expro2020, де був побудований український павільйон, які проводились у Дубаї (ОАЕ) [6]. В Києві, за підтримки бізнес-спільноти, проводяться спільні україно-арабські виставки і форуми (Міжнародний україно-арабський форум, Київ, 2019; Міжнародна україно-арабська виставка і конференція, Київ, 2020 – організовані з метою розширення торговельно-економічних контактів і зв'язків між країнами.

Що стосується африканських країн, в 2018 р. були проведені торговельні місії в Нігерії, Гані, Кенії, Танзанії, в рамках яких були проведені спільні бізнес-форуми, відбулись зустрічі підприємців [7]. У Південній Африці українські компанії і Офіс підтримки експорту взяли участь у виставці Africa Rail, де були представлені компанії-експортери з сектору машинобудування [8].

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України створені спільні міжурядові комісії з країнами Близького та Середнього Сходу і Африки, а саме: Катаром, Саудівською Аравією, Тунісом, Сирією, ОАЕ, Марокко, Лівією, Ліваном, Кувейтом, Йорданією, Іраком, Іраном, Єгиптом [9].

Згідно Розпорядження Кабінету Міністрів від 10 липня 2019 р. № 588-р «Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року» передбачається розширення доступу для експорту продукції агропромислового сектору до 2026 року на ринки наступних країн регіону (які зазначені інших): Єгипет, Саудівська Аравія, ОАЕ, Ізраїлю, Нігерії шляхом гармонізації законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів із міжнародними та збільшення державної підтримки [10].

Конкурентоспроможність української продукції у зазначених регіонах є достатньою, але в більшій мірі сировинний характер експорту та збільшення зацікавленості виробників у європейському напрямку зовнішньоторговельних відносин впливає на скорочення представленості національних виробників на ринках цих країн. Стримуючими факторами також є недостатнє дипломатичне представлення країни консульськими установами та торговельними представництвами, відсутність узгодженої стратегії просування товарів між виконавчими органами влади різного рівня.

Досвід країн, метою яких була формування і успішна реалізація стратегії диверсифікації експорту, полягав у наступному:

- широкий рівень політичної прихильності в рамках підтримки уряду та суспільства щодо досягнення економічного розвитку, зменшення бідності та соціальної стабільності;
- орієнтація на зростання експорту, залучення прямих іноземних інвестицій та на збільшення асортименту експортованих товарів та послуг;
- важливість сильної, технічно спроможної адміністрації для управління процесом диверсифікації;
- наявність впливових зацікавлених сторін, що мають інтереси у немінеральних галузях, що експортуються, щоб частково компенсувати політичний вплив домінуючих (-ів) секторів;
- важливість нарощування як людського капіталу, так і інституційного потенціалу [11, с.156].

Досвід країн Центральної та Східної Європи у відкритті нових ринків свідчить про важливість створення сильної інституційної підтримки експортної активності національних виробників, в тому числі шляхом заохочення двосторонніх та багатосторонніх контактів, створення єдиної програми або стратегії просування товарів та послуг на цільові ринки, підтримка інвестиційних проектів в країнах регіону, активізація культурних та освітніх напрямів.

Наприклад, уряд Польщі запровадив у 2012 році програму “Go Africa”, основною метою якої була підтримка експортерів на африканському ринку дипломатичними установами, що дозволило суттєво збільшити експорт польських товарів та відкрити нові ринки збуту (тільки за перший рік дії програми експорт зріс на 34 %) [12, с. 19].

Відповідно, з метою диверсифікації експортних напрямів та включення країн Близького Сходу і Африки у перспективні напрями формування зовнішньоторговельного потенціалу є доцільним активне впровадження методів економічної дипломатії, серед яких: моніторинг світових ринків товарів і послуг, участь у міжнародних виставках і торговельних місіях, проведення урядових і бізнесових переговорів, надання інформаційної підтримки, проведення досліджень цільових ринків. Також, для формування рамкових умов підвищення конкурентоспроможності українських товарів та послуг рекомендується: подальша лібералізація в сфері торгівлі товарами та послугами; укладання угод щодо зон вільної торгівлі (на теперішній час є тільки угода із Ізраїлем); розробка відповідних стратегій просування

українських товарів та послуг (яке координується із єдиного центру прийняття рішень); підвищення інвестиційної активності українських підприємств у зазначеному регіоні (із відповідною урядовою підтримкою); використання переваг спеціалізації країн для розширення торгівлі; збільшення прозорості та узгодженості діючих програм і стратегій уряду; підвищення конкурентоспроможності українських компаній шляхом оновлення інноваційної та технологічної бази, розширення культурних контактів.

Висновки. Отримані результати засвідчують важливість створення нової програми стимулювання експорту і визначення пріоритетних напрямів і регіонів розширення зовнішньої торгівлі. З метою поглиблення торгівлі і збільшення її ефективності є доцільним ініціювання укладення двосторонніх та багатосторонніх угод, забезпечення належної інституційної підтримки експортно-імпортних операцій та підвищення конкурентоспроможності товарів шляхом технологічного оновлення виробництва для включення нових товарних позицій у структуру зовнішньої торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь. – Київ: Заповіт, 2015. 116 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2015_Perspektyvy_vyzhid.pdf
2. World Economic Forum (2019) Global Competitiveness Index 4.0. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019/chapter-two-regional-and-country-analysis/>
3. Анкаві Саєд С.М. Напрямки розвитку економічного співробітництва між Україною і державами Близького Сходу. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2014. С. 65-68. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/4505>
4. WTO (2019) World Trade Statistical Review. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts19_toc_e.htm
5. Graham House (2020). Resource trade. Earth. URL: <https://resourcetrade.earth/data?year=2016&exporter=804&importer=mea&units=value>
6. Україна представляє свою продукцію на третій за розміром у світі харчовій виставці Gulfood. 2018. URL: <https://epo.org.ua/gulfood2018-stand/>
7. Перша українська торгова місія до Гани та Нігерії розпочала роботу в Аккрі. 2018. URL: <https://epo.org.ua/trade-mission0ghana-nigeria-start/>
8. Офіс презентував вітчизняний машинобудівний сектор на виставці Africa Rail. 2019. URL: <https://epo.org.ua/ofis-prezentuvav-vitchyznyanyj-mashynobudivnyj-sektor-na-vystavtsi-africa-rail/>

9. Спільні міжурядові комісії з країнами Близького та Середнього Сходу та Африки. URL: <http://dialog.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=DovidkiProSpilniMizhuriadoviKomisiiPoKrainakhSvituStvoritiNovuPidrubrikuKrainiBlizkogoTaSerednogoSkhoduTaAfriki&pageNumber=2>
10. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80>
11. OECD, WTO (2019). The Aid for Trade at a Glance: economic diversification and empowerment. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/aid4trade19_chap5_e.pdf
12. Cibian, S. Central and Eastern Europe and Sub-Saharan Africa Prospects for Sustained Re-engagement. Graham House. 2017. 30 p. URL: https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/publications/pdf/2018-04/Research_Paper_CEE-Sub-Saharan-Africa_Cibian.pdf

REFERENCES:

1. Perspektyvy vykhodu Ukrainy na rynky vyskhidnykh krain. Analitychna dopovid [Ukrainian prospects of entering emerging markets. Analytical report] (2015). 116. Retrieved from http://razumkov.org.ua/uploads/article/2015_Perspektyvy_vyzhid.pdf [in Ukrainian]
2. Global Competitiveness Index 4.0. (2019). Retrieved from <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019/chapter-two-regional-and-country-analysis/>
3. Ankavi Saed, S (2014) Napriamky rozvytku ekonomichnoho spivrobotnytstva mizh Ukrainoiu i derzhavamy Blyzkoho Skhodu [Directions for development of economic cooperation between Ukraine and the Middle East countries]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina [Bulletin of the VN Kharkiv National University Karazin], No 4, 65-68. [in Ukrainian]
4. World Trade Statistical Review 2019. (n.d.). Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts19_toc_e.htm
5. Graham House (2020). Resource trade. Earth. Retrieved from <https://resourcetrade.earth/data?year=2016&exporter=804&importer=mea&units=value>
6. Ukraina predstavliaie svoiu produktsiiu na tretii za rozmirom u sviti kharchovii vystavtsi Gulfood. [Ukraine presents its products at the world's third largest food exhibition Gulfood] (2018). Retrieved from <https://epo.org.ua/gulfood2018-stand/> [in Ukrainian]
7. Persha ukrainska torhova misiia do Hany ta Niherii rozpochala robotu v Akkri. [The first Ukrainian trade mission to Ghana and Nigeria began operations in Accra]. (2018). Retrieved from <https://epo.org.ua/trade-mission0ghana-nigeria-start/> [in Ukrainian]
8. Ofis prezentuvav vitchyzniani mashynobudivnyi sektor na vystavtsi Africa Rail. [The office presented the national engineering sector at Africa Rail] (2019). URL: <https://epo.org.ua/ofis-prezentuvav-vitchyznyanyj-mashynobudivnyj-sektor-na-vystavtsi-africa-rail/> [in Ukrainian]
9. Spilni mizhuriadovi komisii z krainamy Blyzkoho ta Serednoho Skhodu ta Afryky [Joint intergovernmental commissions with the countries of the Middle East and Africa]. Retrieved from <http://dialog.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=DovidkiPro>

SpilniMizhuriadoviKomisiiPoKrainakhSvituStvoritiNovuPidrubrikuKrainiBlizkogoTaSerednogo SkhoduTaAfriki&pageNumber=2 [in Ukrainian]

10. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku eksportu produktsii silskoho hospodarstva, kharchovoi ta pererobnoi promyslovosti Ukrainy na period do 2026 roku [On approval of the Strategy of development of agricultural products export, food and processing industry of Ukraine for the period until 2026] (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80> [in Ukrainian]
11. The Aid for Trade at a Glance. (2019). Retrieved from OECD, WTO: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/aid4trade19_e.pdf
12. Cibian, S. (2017). Central and Eastern Europe and Sub-Saharan Africa Prospects for Sustained Re-engagement. Retrieved from https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/publications/pdf/2018-04/Research_Paper_CEE-Sub-Saharan-Africa_Cibian.pdf